

Айтов С. Ш.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та соціології
Дніпропетровського національного університету залізничного
транспорту імені академіка В. Лазаряна (Україна, Дніпро),
aytovspartak@gmail.com

Опубліковано: Гілея. –2018. – №134. – С. 192–195. [0,47 др. арк.]

Історично-антропологічні аспекти філософії історії Ф. Броделя

У даній статті проаналізовано генезу та динаміку історично-антропологічних концепцій як важливої когнітивної складової філософсько-історичних теорій Ф.Броделя. Розкрито інтелектуальні джерела історично-антропологічних методологічних підходів французького мислителя та їх вплив на розуміння каузальності й сутнісної спрямованості мегарівня процесів розвитку минулого. Реконструйовано й осмислено змістовні етапи динаміки розвитку історично-антропологічних горизонтів теоретичних пошуків Ф.Броделя у сфері сучасної філософії історії. Показано внесок аналізу ментальних й соціокультурних чинників динаміки минулого, реалізованого дослідником, у розвій французької та світової філософсько-історичної думки. Розкрито сутність й інтелектуальне значення когнітивного впливу історично-антропологічних аспектів філософсько-історичних концепцій Ф.Броделя на продовження теоретичних студій у зазначеній сфері сучасної філософії.

Ключові слова: *філософія історії, історична антропологія, Ф.Бродель, ментальність, соціокультурні чинники, історичні процеси, когнітивна динаміка.*

Актуальність статті та її проблемного поля пов'язана із важливістю модерних філософсько-історичних концепцій, зокрема людських розмірностей останніх,

для розуміння складних, багатоаспектних процесів розвитку глобалізованого світу.

Проблемою даної роботи є аналіз сутності та динаміки когнітивного розвитку соціально-гуманітарних вимірів сучасної філософії історії.

Мета роботи полягає у дослідженні впливу історично-антропологічної складової наукової творчості Ф.Броделя на когнітивну та науково-аксіологічну динаміку осмислення ним ментальних та соціокультурних горизонтів історичних процесів у макрорегіональному та глобальному масштабах.

Багатоаспектна наукова творчість Ф. Броделя отримала висвітлення й була проаналізована у працях цілої низки дослідників різних країн, зокрема М. Емара А. Гуревича та В. Смірнова, С. Кінзера та ін. Втім, автори цих змістовних теоретично-наукових студій вивчали, головним чином, певне коло інтелектуальних елементів із проблемного поля творчості французького дослідника. Серед них: синтез географічних студій та історіографічних концепцій, категорія «структур довгого часу», структуралістські підходи до вивчення історичного процесу, чинники економічної історії, осмислення яких займає важливе місце у теоретичних конструкціях та наукових працях Ф. Броделя.

Разом з тим, внесок історично-антропологічних складових у формування філософсько-історичних концептів та методології досліджень французького вченого лишилися майже не проаналізованими. Ця обставина об'єктивно надає даній роботі певну наукову новизну та складає перспективи подальших студій у зазначеному проблемному полі.

Роботи Ф. Броделя, одного із найбільш впливових мислителів не тільки Франції та Європи, але і всього світу, є надзвичайно змістовними і багатоаспектними у когнітивному сенсі. Тематика трьох його, без перебільшень, величезних праць, про які буде йтися у роботі, включають, зокрема: економічну історію, демографію, історію промисловості та торгівлі, географію, методологію історії, філософію історії (як процесу та науки), і багато інших.

Найбільш важливим теоретичним надбанням французького дослідника є аналіз довгострокових історичних трендів, процесів, які охоплювали століття, причому у великому різноманітті історичного дійства. На його думку, «історія є сумою усіх можливих історій» [3,с.128]. Весь велетенський історичний процес, с точки зору Ф. Броделя, розподіляється, за хронологічним критерієм, на три різновиди: коротка історія (час подій менше 10 років), «середня» історія (час подій від 10 до 100 років), історія «великого часового протягу» [3,с.118].

У масштабному дослідженні про історію Франції, вчений так визначав обсяг свого пошуку: «Великий часовий протяг (це – саме головне), шестикутник (Франція), Європа, світ – ось часові просторові координати мого дослідження» [7,с.10]. Вказані когнітивні принципи були реалізовані Ф. Броделем, хоча і не у зовсім чітко усвідомленій формі, у його першій великій праці, яка була присвячена осмисленню історичних процесів у Середземномор'ї другої половини XVI ст.

Задум дослідника полягав у намірі реконструювати та проаналізувати дану проблематику у трьох вимірах. Перший вимір – це історія взаємодії людини з оточуючим середземноморським ландшафтом, другий – процеси розвою місцевих суспільств, і третій – вивчення простору подій у даному регіоні у другій половині XVI ст. [6,с.20]. Ця робота позначилася справжньою новизною як самого об'ємного та інтелектуально змістовного дослідження, так і його концептуального, когнітивного рівня. Л.Февр, підкреслюючи новаторський характер «Середземномор'я» вказував, що «вперше комплекс морів було зведено у ранг діючих облич історії» [10, с.178].

Винайдену наукову методологію Ф.Бродель поклав у концептуальну основу наступної величезної праці спрямованої на розуміння становлення капіталістичної економіки, головню у країнах Західної Європи, у XV – XVIII ст. Як і у «Середземномор'ї», у цій праці дослідника цікавило не тільки завдання виявлення соціально-економічних мегатрендів історичної динаміки, але реконструкція системного зв'язку останніх із повсякденним життєвим

досвідом мільйонів людей різних суспільних груп, різних суспільств країн Заходу і Сходу.

Не випадково, а методологічно продумано Ф.Бродель присвятив один із трьох томів своєї великої праці саме вивченню історії повсякденного життя і ментальності суспільств минулого. Пояснюючи задум цього тому, він писав: «Те, що запропоновано, це спроба побачити сукупність картин (повсякденного життя) – від їжі до меблів, від техніки до міст, <... >» [3,с.483]. Характерна назва вказаного тому: «Структури повсякденності».

Незважаючи на значну кількість економіко-історичних сюжетів у праці, Ф. Бродель неодноразово підкреслював значення історично-антропологічної складової філософсько-історичних узагальнень. Він висував на перший план людино-центричний ідеал історичної науки, сформований «батьками-засновниками» «школи «Анналів» М. Блоком та Л. Февром . Обстоюючи цей важливий для нього філософсько-історичний та аксіологічний концепт, вчений відзначав: «Економічна історія – це глобальна історія людей, хоча вона і розглядається з певної точки зору» [2,с.10].

Бродель наголошує на пріоритетному характері для власної концепції філософії історії осмислення таких історично-антропологічних аспектів, як повсякденне життя й ментальність суспільств минулого. Остання фактично включає як колективне свідоме так і колективне безсвідоме. Як відзначав автор «Матеріальної цивілізації», вихідним пунктом для методологічних підходів й реалізації самого дослідження була «повсякденність – той бік життя, у якому ми опинилися, навіть не віддаючи собі у цьому звіту <...> ці тисячі дій, що відбуваються або завершуються немовби самі собою» [2,с.12].

Саме такий концепт був покладений у основу аналізу соціокультурної динаміки Раннього Нового Часу, яка призвела до формування матеріально-промислових й фінансових основ ринкової економіки. Як вказував вчений, філософсько-історичний задум другого тому його величезної праці, «Ігри обміну», полягав у спробі «проаналізувати всю сукупність механізмів обміну,

починаючи з найпростішої мінової торгівлі і аж до найскладнішого капіталізму» [5,с.7].

Остання праця Ф. Броделя, присвячена аналізу стратегічних мегатрендів, виявленню магістральних шляхів історичного процесу Франції, також написана (нажаль не завершена) автором з позицій філософського ідеалу дослідження «глобальної людини у глобальній історії». Як відзначив сам вчений, «на протязі всієї роботи намагався розповідати історію Франції у світі різноманітних наук про людину. Це: географія, антропологія (у тому числі й історична), демографія <...> дослідження культур та ментальностей <...>» [7, с.11]. Особливу наукову зацікавленість дослідника викликає пласт історії, найбільш складний для аналізу, але і найбільш цінний, з точки зору Ф. Броделя, для розуміння сутності і спрямованості історичного процесу – колективна ментальність французького (у даному випадку) суспільства, що знайшло прояв у відповідних формах повсякденного життя. Вчений наголошує, що його «поперед усе цікавить саме ця історія, підспудна, темна, неподатлива» [7, с.9].

Розглядаючи проблематику переважно економіко-історичну у власному баченні версії французького «мегаісторичного» процесу, Ф. Броделя вказує на складний, системний вплив на суто економічні явища минулого позаекономічних чинників; до яких зокрема, він відносить політику, суспільне життя, культуру, розвиток техніки та ін. [8,с.8].

Осмислення динаміки матеріальної культури французького суспільства на різних етапах історичного розвитку вчений також реалізує з людиноцентричної точки зору, у поєднанні із вивченням побуту та повсякденного життя суспільства та його окремих верств. У розумінні Ф. Броделя, дослідження значення «речей» у історії означає з'ясувати, «як вони дозволяють людям вижити, примушуючи їх у випадку необхідності йти уперед, або відступати із вже захоплених позицій» [8,с.8]. А отже зазначена проблематика аналізується вченим у аспекті історично-антропологічної методології дослідження минулого.

Вивчення історично-економічних процесів, за Ф. Броделем, мусить також враховувати й такі соціально-психологічні чинники, як здібність людей жити у суспільстві – та виконувати певні сумісні, суспільно-значущі дії та заходи; потребу людей та суспільних груп у спілкуванні [9,с.469].

Аналізуючи когнітивні надбання та методологічні підходи творчості Ф. Броделя, дослідники, головним чином, вказують на найбільш помітні концепти наукових студій автора «Середземномор'я». Так, американський історик наук С.Кінзер наголошує на науковій спадкоємності теоретичних підходів французького мислителя та його попередників у філософсько-історичній традиції – від Ж. Мішле до Л. Февра (вчителя Броделя) [14,с.103]. Дослідження Ф. Броделем впливу географічних чинників на історичний процес привернуло увагу аналітиків його творчості. Той же С. Кінзер назвав філософсько-історичну концепцію французького вченого «геоісторичною моделлю історії» [14,с.83]. Серед оригінальних рис наукової творчості автора «Матеріальної цивілізації» відзначали також його тяжіння до аналізу великих, за конкретно-історичним наповненням та часовими інтервалами, структур.

На думку французького вченого (учня Ф. Броделя) М. Емара, найбільш важливим філософсько-історичним концептом методологічної системи його вчителя у науці є «концепція історії, згідно з якою зрозуміти будь-яке явище можливо лише у найбільшому вимірі» [10,с.207]. В.П. Смірнов бачить значне досягнення філософсько-історичної теорії Ф.Броделя у дослідженні великих структур історичного процесу [9].

Саме завдяки величезним працям французького вченого, та обґрунтованих у них концепціям, структурна історія зайняла домінуюче положення у філософсько-історичній думці Франції та низки європейських країн у 1960-ті – 1970-х рр. [10]. Дослідження Ф. Броделем мегатенденцій та «мегаоб'єктів» історичного процесу знайшло як односторонців серед сучасних йому істориків й філософів історії, у різних країнах світу, так і продовжувачів.

Серед мислителів, які знаходилися у певному науковому діалозі з теоретичними підходами автору «Середземномор'я», слід у першу чергу

назвати А.Дж.Тойнбі та Л.М.Гумільова. У їх філософсько-історичних, глобальних за суттю, концепціях, також важливе місце відведено аналізу мегачинників цивілізаційної динаміки та впливу географічного чинника на історичні процеси. З менш відомих творів можна згадати британського дослідника Х.С. Дарби, молодшого сучасника Ф. Броделя, який у власних працях вивчав (на матеріалі історичної динаміки Великої Британії та США) системний вплив природних чинників, ландшафту на хід історичного процесу [13,с.1244].

Серед досліджень, які певним чином продовжують філософсько-історичний напрям, заданий концепцією Ф. Броделя, можна назвати полідисциплінарні студії над історією Середземномор'я у Ранній Новий Час, аналіз суспільної організації тієї доби та «бачення» суспільно-політичних чинників історичного процесу; вивчення співіснування релігії та релігійних конфесій на Піренейському півострові у минулі епохи та ін. [12,с.1235]. Також у річищі броделевської методології написана і монографія учня автора «Середземномор'я», іспанського дослідника В.Васкеса де Прада «Філіп II і Франція (1559-1598)...».

Наведені вище елементи філософсько-історичної концепції Ф. Броделя належать до найбільш відомих загалу дослідників філософії історичної науки. Але аналіз теоретичних підходів французького вченого дає підстави відзначити також історично-антропологічні елементи його філософсько-історичної методології.

Історично-антропологічні аспекти філософії історії Ф. Броделя були реалізовані ним у трьох дослідницьких вимірах. Перший дослідницький вимір когнітивної системи автора «Середземномор'я» полягає у застосуванні міждисциплінарних методів пізнання, які виступають одним із головних елементів методологічного фундаменту історичної антропології.

Другий дослідницький вимір виявився у аналізі Ф. Броделем, поряд із різноманітною історичною та соціально-економічною проблематикою, питань з історії повсякденного життя й історії ментальностей, які на певному етапі

когнітивної динаміки історичної антропології створили основу проблемного поля цієї наукової дисципліни.

Третій дослідницький вимір знайшов прояв у загальному значенні, яке мала наукова інституціалізація історичної антропології для поширення філософсько-історичних ідей Ф.Броделя. У той же час праці французького дослідника та його однодумців стали своєрідною «когнітивною матрицею», у інтелектуальному просторі якої відбулося становлення наукової дисципліни історичної антропології [1,с.41].

Філософсько-історична концепція Ф.Броделя, сфокусована на аналізі великих часових та подієвих горизонтів історичного процесу, логічно та об'єктивно призвела до необхідності більш детального вивчення окремих елементів динаміки минулого. Зокрема до виникнення «історії ментальності», «історії повсякденності життя», «мікроісторії» й у такий спосіб створила когнітивно-аксіологічні орієнтири як для досліджень історично-антропологічних вимірів динаміки минулих епох, так певним чином, й розвитку соціально-гуманітарної думки.

Перспективним напрямом подальших досліджень соціально-гуманітарних аспектів філософсько-історичної теорії Ф.Броделя є спроби застосування методологічних підходів останньої до осмислення сутності й напрямків історичного розвитку окремих країн або макрорегіонів. У річищі реалізації зазначеного вище розуміння динаміки минулого, було б доцільним осмислення історично-антропологічних аспектів філософії історії України та Центрально-Східного європейського макрорегіону.

Список використаних джерел

1. Айтов С.Ш. Когнітивні чинники розвитку історичної антропології /С.Ш. Айтов//Вісник. ДНУ. Серія: історія і філософія науки і техніки. – 2010. – Вип. 18. – С.38–45.
2. Бродель Ф. Динамика капитализма/ Ф.Бродель. – Смоленск: Русич, 1993 – 124с.

3. Бродель Ф. История и общественные науки /Ф. Бродель / Философия и методология истории. – М.: Прогресс, 1977. – С.115–142.
4. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм / Ф. Бродель. – У 3-х т. – т.1. – К.: Основа, 1997. – 585с.
5. Бродель Ф. Средиземноморье и средиземноморский мир в эпоху Филлипа II/ Ф. Бродель. – В 3-х т. – т.1 – М.: Языки русской культуры, 2002. – 496с.
6. Бродель Ф. Что такое Франция? /Ф. Бродель. – кн.1 – ч.1. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1994. – 244с.
7. Бродель Ф. Что такое Франция? / /Ф. Бродель. – кн.2 –ч.1. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1995. – 244с.
8. Бродель Ф. Что такое Франция / Ф. Бродель. – кн.1 –ч.2. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1997. – 541с.
9. Смирнов В.П. Фернан Бродель: жизнь и труды [Электронный ресурс]. / В.П. Смирнов / Французский ежегодник. – М.: Наука, 2002. – URL: [http:// Annair-fr.riarod.ru/static/Smirnov](http://Annair-fr.riarod.ru/static/Smirnov). – 2002. – html.
10. Февр Л. «Средиземное море и средиземноморский мир в эпоху Филлипа II» / Л. Февр/ Бои за историю. – М.: Наука, 1991. – С.176–184.
11. Эмар М. Один Бродель или несколько? / М. Эмар/ Историческая наука на рубеже веков. – М.: Наука, 2001. – С.193–207.
12. Fritze R.H. Early Modern history and social sciences: testing the limits of Braudel Medereterance / R.H. Fritze//The Sixteenth century journal. – 2003. – №4. – P.1235–1236.
13. Fritze R.H. H.C. Darby. The relations of history and geography: Studies in England, France and United States. / R.H. Fritze // The Sixteenth century journal. – 2003. – №4. – P.1243–1244.
14. Kinzer S. Annaliste paradigm? The geohictorical structure of Fernande Braudel /S.Kinzer // The American historical review. – 1981. – №1. – P.63–105.

References

1. Aytov S. Sh.,.. Kognityvnyy chinnyy kyrozvitku isnorichnoy antropologii/ S. Sh., Aytov // Visnik dnipropetrovs'kogo universitetu seriya istoriya i filosofiy nauki i tekhniki. – 2010. – Vyp. 18. – S. 38–45.
2. Brodel' F. Dinamika kapitalizma/ F. Brodel'. – Smolensk: Rusich', 1993. – 124 s.
3. Brodel' F. Istoriya i obshchennyye nauki / F. Brodel'/ Filosofiya i metodologiya istorii. – M. : Progress, 1977. – S. 115–142.
4. Brodel' F. Material'natsivilizatsiya ekonomika kapitalizm. – U 3-h tomah. – t. 1. – K. : Osnova, 1997. – 585 s.
5. Brodel' F. Sredizemnomor'e i sredizemnomorskiy mir vepokhufilippavtorogo / F. Brodel'. – V 3-h tomah. – t. 1. – M. : Yazyki russkoy kul'tury, 2002. – 496 s.
6. Brodel' F. Chtotakoe fratsiyabook 1 chast'1/ F. Brodel'. – M. : Izd-vo im. Sabashnikovyh, 1994. – 244 s.
7. Brodel' F.. Chtotakoe fratsiyabook 2 chast'2/ F. Brodel'. – M. : Izd-vo im. Sabashnikovyh, 1995. – 247 s.
8. Brodel' F. Chtotakoe fratsiyabook 1 chast'2/ F. Brodel'. – M., Izd-vo im. Sabashnikovyh, 1997. – 541 s.
9. Smirnov V. P. Fernan Brodel': zhizn' i trudy [Electronic resource] / V. P. Smirnov frantsuzskiy ezhegonik URL: [http:// Annair-fr.riarod.ru/static/Smirnov](http://Annair-fr.riarod.ru/static/Smirnov) – 2002. – html.
10. Fevr L. «Sredizemnoe more i sred i zemnomorskiy mir v epokhufiliihfvtorogo»/ L Fevr / Boiza istoriyu Fevr L. – M. : Nauka, 1991. – S. 176–184.
11. Emar M. Odin Brodel' ili neskol'ko? / M. Emar / Istoricheskaya nauka i bezhevekov . – M.: Nauka, 1991. – S. 176–184.
12. Fritze R..H. Early Modern history and social sciences: testing the limits of Braudel Medereterance // The Sixteenth century journal. – 2003. – №4. – P. 1235–1236.
13. Fritze R.H. H.C. Darby. The relations of history and geography: Studies in England, France and United States. // The Sixteenth century journal. – 2003. – №4. – P. 1243–1244.
14. Kinzer S. Annaliste paradigm? The geohistorical structure of Fernande Braudel // The American historical review. – 1981. – №1. – P. 63–105.

Айтов С. Ш., кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры философии и социологии Днепропетровского национального университета железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна (г.Днепр, Украина), aytovspartak@gmail.com

Исторически-антропологические аспекты философии истории Ф. Броделя

В данной статье проанализированы генезис и динамика исторически-антропологических концепций как важной когнитивной составляющей философско-исторических теорий Ф.Броделя. Раскрыты интеллектуальные источники исторически-антропологических методологических подходов французского мыслителя и их влияние на понимание каузальности и сущностной направленности мегауровня процессов развития прошлого. Реконструированы и осмыслены содержательные этапы динамики развития исторически-антропологических горизонтов теоретических поисков Ф.Броделя в сфере современной философии истории. Показан вклад анализа ментальных и социокультурных факторов динамики прошлого, реализованного исследователем, в развитие французской и мировой философско-исторической мысли. Раскрыты сущность и интеллектуальное значение когнитивного влияния исторически-антропологических аспектов философско-исторических концепций Ф.Броделя на продолжение теоретических изысканий в указанной сфере современной философии.

Ключевые слова: философия истории, историческая антропология, Ф.Бродель, ментальность, социокультурные факторы, исторические процессы, когнитивная динамика.

Aytov S.Sh., candidate of historical sciences, senior lecturer Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan (Ukraine, Dnipro), aytovspartak@gmail.com

Historical-anthropological aspects of F. Braudel philosophy of history

This article analyzes the genesis and dynamics of historical-anthropological concepts as an important cognitive component of philosophical and historical theories of F. Braudel. The intellectual sources of the historical-anthropological methodological approaches of the French thinker and their influence on the understanding of causality and the essential direction of the megacity of the processes of the past are revealed. Reconstructed and meaningfully changed stages of dynamics of the development of the historical-anthropological horizons of F. Braudel's theoretical searches in the sphere of modern philosophy of history. The contribution of the analysis of the mental and socio-cultural factors of the dynamics of the past, realized by the researcher, in the solving of the French and world philosophical-historical thought is shown. The intellectual value of the cognitive influence of the historical-anthropological aspects of F. Braudel's philosophical and historical concepts on the continuation of theoretical studies in the specified sphere of modern philosophy is also revealed.

Key words: *philosophy of history, historical anthropology, F. Braudel, mentality, socio-cultural factors, historical processes, cognitive dynamics.*

*Aytov S.Sh., candidate of historical sciences, senior lecturer Dnipropetrovsk
National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan
(Ukraine, Dnipro), aytovspartak@gmail.com*

Historical-anthropological aspects of F. Braudel philosophy of history

Abstract (Resume)

The purpose of this work concludes in analysis of F. Braudel philosophy of history historical-anthropological aspects as his philosophical thinking important cognitive element. This investigation is based on comparative, complementary and structural-systematic methods application.

Historical and anthropological aspects of the philosophy of history of F. Braudel were implemented him three research dimensions. The first dimension of cognitive systems author of «Mediterranean» is to apply interdisciplinary methods of knowledge that stands as one of the key elements of the past dynamics historical-anthropological foundations.

The second dimension of the research was analyze by F. Braudel, along various and socioeconomic issues, on the «history of everyday life» and «history of mentalities» to the next stage of cognitive dynamics of historical-anthropological horizons of the philosophical-historical conceptions..

The third dimension of research has found expression in a general sense, that was created by F. Braudel for academic institutionalization of historical anthropology as scientific methodology and intellectual approaches of the philosophy of history. This work of French thinker and his associates became with the effective cognitive element in intellectual space, which was formed a scientific conceptions of the philosophy of history historical-anthropological dimensions.

F. Braudel investigations was focused on the analysis of large time phenomenon and event-driven aspects logically and objectively led to the need for more detailed study of their individual elements, including «mentality history», «history of everyday life», history of separate social groups, «microhistory», and thus posed cognitive axiological landmarks as historical and anthropological studies and philosophical-historical thought. The perspective direction of further research of the socio-humanitarian aspects of the philosophical-historical theory of F. Brudel is the attempts to apply the methodological approaches of the latter to the understanding of the essence and trends of the development of individual countries or macro regions.

Key words: *philosophy of history, historical anthropology, F. Braudel, mentality, socio-cultural factors, historical processes, cognitive dynamics.*

Відомості про автора

Айтов Спартак Шалвович

кандидат історичних наук, доцент

доцент кафедри філософії та соціології

Дніпропетровського національного університету залізничного

транспорту імені академіка В. Лазаряна (Україна, Дніпро),

адреса вузу: 49010, м. Дніпро. вул. академіка В. Лазаряна ,2

домашня адреса: 49010, м. Дніпро, вул. Матроса Кошки 10/1

моб. телефон 050 321 38 91

ел.пошта aytovspartak@gmail.com

відділення Нової Пошти №87

